

Vlaho Bukovac

**umjetnik
i njegovo djelo**

ZBORNİK RADOVA
ZNANSTVENO-STRUČNOG SKUPA
U POVODU STOTE GODIŠNICE SMRTI

UREDNICI
Irena Kraševac i Petar Prelog

IZDAVAČ

Institut za povijest umjetnosti

Zagreb

ZAVJETAČICA

Katarina Horvat-Levaj

UREDNICI

Irena Kraševac

Petar Prelog

RECENZENTI

Frano Dulibić, Sveučilište u Zagrebu

Ivana Mance Cipek, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Beti Žerovc, Sveučilište u Ljubljani

Zagreb, 2024

Objavljivanje zbornika potpomognuto je sredstvima
Ministarstva znanosti, obrazovanja i mladih Republike Hrvatske
Grada Zagreba
Zaklade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Zbornik je objavljen u sklopu rada na znanstvenoistraživačkom
projektu Instituta za povijest umjetnosti *Fenomeni hrvatskoga
umjetničkog moderniteta* (FEMO, 2023.–2027.) koji financira
Europska unija – NextGenerationEU.

REPUBLIKA HRVATSKA
Ministarstvo znanosti,
obrazovanja i mladih

Vlaho Bukovac

umjetnik i njegovo djelo

ZBORNİK RADOVA
ZNANSTVENO-STRUČNOG SKUPA
U POVODU STOTE GODIŠNJICE SMRTI

UREDNICI

Irena Kraševac i Petar Prelog

INSTITUT ZA POVIJEST UMJETNOSTI

- 9 **PETAR PRELOG** Babić o Bukovcu
- 17 **NIKOLA TOMAŠEGOVIĆ** Secesija i pokret Mladih:
prepletanje i suradnja
- 29 **FILIP ŠIMETIN ŠEGVIĆ** Vlaho Bukovac i hrvatski *fin de siècle*.
Prilika za jedan drugi prijelaz stoljeća?
- 51 **SANJA ŽAJA VRBICA** Vlaho Bukovac i Dubrovnik:
utemeljiteljska uloga Vlahe Bukovca u razvoju moderne
umjetnosti u Dubrovniku
- 69 **IVANA RONČEVIĆ ELEZOVIĆ** Problem odnosa prema
impresionizmu na probranim primjerima djela Bukovčeve
generacije
- 93 **LENA DISOPRA** Bukovčeva ostavština kao imaginarij buržajske
senzualnosti
- 111 **SOFIJA MERENIK** Jadranski pejzaži Vlahe Bukovca
- 127 **HELENA PUHARA, LUCIJA VUKOVIĆ** Alkemija smrti – poetika
smrti i mrtvog tijela u životu i djelu Vlahe Bukovca
- 153 **IRENA KRAŠEVAC** Složen proces nastanka slike Vlahe Bukovca
Razvitak hrvatske kulture za Sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu
iščitan kroz Bukovčeva pisma Kršnjaviju
- 175 **MARINA BREGOVAC PISK** Bukovčevi portreti naručeni
za Odjel za bogoštovlje i nastavu u Zagrebu
- 191 **JASMINKA NAJČER SABLJAK** Vlaho Bukovac kao portretist
bana Teodora grofa Pejačevića

- 211 **ROZANA VOJVODA** *Portret Z'Dobenjina* iz zbirke
Umjetničke galerije Dubrovnik u kontekstu Bukovčeve
portretistike praškog razdoblja
- 233 **IVAN KOKEZA** Politički stavovi Vlahe Bukovca u kontekstu
Austro-Ugarske Monarhije
- 251 **VANJA BRDAR MUSTAPIĆ** Izgradnja i unutrašnje uređenje
zagrebačkog atelijera Vlahe Bukovca
- 281 **PETRA VUGRINEC** Vlaho Bukovac i Bela Csikos Sesia
– dva lica hrvatske moderne
- 323 **DALIBOR PRANČEVIĆ, BARBARA VUJANOVIĆ** Vlaho Bukovac
i Ivan Meštrović. Primjer umjetničke suradnje
i međugeneracijskog uvažavanja
- 335 **KLARA MACOLIĆ** Vlaho Bukovac i Ivo Režek unutar stilskog
i generacijskog sukoba
- 351 **IRENA ŠIMIĆ** Arhivski izvori i dokumentarno gradivo
kao temelj istraživanja djela Vlahe Bukovca
- 363 **JASMINKA PODGORSKI** Konzervatorsko-restauratorski radovi
na slikama Vlahe Bukovca prezentiranim na izložbi
Veličanstveni Vranyczanyjevi
- 381 **SLOBODAN RADIĆ** Svečani kazališni zastor *Preporod hrvatske
književnosti i umjetnosti* Vlahe Bukovca – 127 godina poslije

Jasminka Najcer Sabljak

Akademija za umjetnost i kulturu,
Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Osijek

jasminka.najcer@gmail.com

Vlaho Bukovac kao portretist bana Teodora grofa Pejačevića

Vlaho Bukovac je među mnogobrojnim uglednicima, političarima i društveno visoko pozicioniranim osobama iz plemićkih krugova koje je portretirao, naslikao i portret hrvatskoga bana Teodora grofa Pejačevića (Našice, 1855.–Beč, 1928.). (sl. 1) Bukovčev portret poznat je stručnoj i široj javnosti, često izlagan, no provenijencija narudžbe i nastanka djela bila je dosad nerasvijetljena. Portret je u Bukovčevu bogatom opusu zanimljiv i zato što je posljednje identificirano djelo tzv. zagrebačke faze, prije slikareva preseljenja u Prag, gdje ostaje do kraja života. Mjesto i godina nastanka portreta jasno su naznačeni uz signaturu – *Zagreb, 1903. godine*. Zanimljive su okolnosti nastanka portreta, a posebno veze portretiranoga, Vlahe Bukovca kao istaknutog umjetnika u formativnom razdoblju hrvatske moderne i Izidora Kršnjavoga (Našice, 1845.–Zagreb, 1927.), glavnog pokretača društveno-kulturnih promjena toga vremena.

U literaturi postoje neutemeljeni podaci koji upućuju na nastanak portreta 1902. godine, kada je Bukovac portretirao Ladislava Pejačevića, no ta se tvrdnja mora odbaciti iako seže sve do Bukovčeve autobiografije.¹ Naime, česte su zabune u vezi s Ladislavom i Teodorom Pejačevićem jer su bili otac i sin i obojica obnašala funkciju bana, no Ladislav je 1902. godine već mrtav, a Teodorov je portret nastao 1903. godine. Portret je bio često publiciran i predstavljan na nizu izložbi te je bio u sklopu stalnog postava osječkog Muzeja likovnih umjetnosti.² Posebno reprezentativno, s pripadnim magnatskim nakitom, predstavljen je na izložbi *Likovna baština obitelji Pejačević* u Muzeju likovnih umjetnosti u

* Istraživanja za ovaj rad sufinancirala je Hrvatska zaklada za znanost projektom *Reprezentacija, razvoj, edukacija, participacija – umjetnost u društvu od 19. do 21. stoljeća* (IP-2022-10-9843).

1 Vlaho Bukovac, *Moj život*, Zagreb: Književni jug, 1918., 156. Teodor Pejačević postaje banom 1903.

2 *Od Babića do Vidovića: izbor iz fundusa Galerije likovnih umjetnosti, Osijek*, katalog izložbe, (ur.) Jelica Ambuš. Zagreb: Umjetnički paviljon; Osijek: Galerija likovnih umjetnosti, 1993.; Vlastimir Kusik, „Slikarstvo i kiparstvo XX. stoljeća ili osječki postav hrvatske moderne umjetnosti”, u: *Tri stoljeća*

1. Vlaho Bukovac,
Teodor grof Pejačević,
 1903., ulje na platnu,
 120 × 80 cm
 sign. l. d.: Vlaho
 Bukovac / Zagreb 1903.
 Osijek, Muzej likovnih
 umjetnosti, inv. br.
 MLU, S-382

Osijeku 2013. godine, uz niz gostovanja u Hrvatskoj i inozemstvu, te na izložbi *Umjetnost slavonskog plemstva – vrhunska djela europske umjetnosti* u Galeriji Klovićevi dvori 2021. godine.³

Značenje ovoga portreta nije samo u njegovoj reprezentativnosti i vještini portretiranja Vlahu Bukovca. On već pri narudžbi povezuje nekoliko poznatih hrvatskih umjetnika iz razdoblja moderne – Vlahu Bukovca, Mencija Klementa Crnčića i Nastu Rojc – te *spiritus movens* hrvatske kulture kraja 19. i početka 20. stoljeća, Izidora Kršnjavoga. Portret Teodora Pejačevića bio je dio tzv. našičke zbirke, umjetničke kolekcije obitelji Pejačević koja se čuvala u njihovim dvorcima u Našicama,⁴ a nakon Drugoga svjetskog rata završila je u slavonskim muzejima i galerijama.

umjetnosti u Galeriji likovnih umjetnosti Osijek : slikarstvo – kiparstvo – crtež – grafika, katalog izložbe, (ur.) Branka Balen i Vlastimir Kusik, Osijek: Galerija likovnih umjetnosti, 1998., 85–146.; *Hrvatska moderna [Elektronička grada] : 1892.–1953. : od Babića do Vidovića : izbor iz fundusa Galerije likovnih umjetnosti, Osijek*, (ur.) Jelica Ambruš. Zagreb: Novena ; Osijek: Galerija likovnih umjetnosti, 2003.; *Hrvatska moderna 1892.–1953. : izbor iz fundusa Galerije likovnih umjetnosti, Osijek = Horvat modernek 1892–1953 : valogatás az Eszaki kepzomuveszeti Galeria gyujtemenyenek anyagabol*, katalog izložbe, (ur.) Jelica Ambruš. Pecs: Muzeum Galeria, 2005.; Jasminka Najcer Sabljak, *Likovna baština obitelji Pejačević iz Galerije likovnih umjetnosti u Osijeku*, neobjavljeni magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2007.; Jasminka Najcer Sabljak, „Likovna ostavština velikaških obitelji”, u: *Slavonija, Baranja i Srijem : vrela europske civilizacije*, katalog izložbe, sv. 2, (ur.) Vesna Kusin, Branka Šulc. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Galerija Klovićevi dvori, 2009., 464–469; Jasminka Najcer Sabljak, *Umjetničke zbirke vlastelinskih obitelji u Slavoniji i Srijemu*, neobjavljeni doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.; Jasminka Najcer Sabljak, „Slavonska plemićka baština u kontekstu europskih integracija”, u: *Zbornik 3. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, (ur.) Andrej Žmegač. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2013., 157–162; Jasminka Najcer Sabljak, Silvija Lučevnjak, *Likovna baština obitelji Pejačević : studijsko-tematska izložba : katalog izložbe = The Art Heritage of the Pejačević Family : a study and thematic exhibition*, Osijek: Galerija likovnih umjetnosti, 2013.; Jasminka Najcer Sabljak, Silvija Lučevnjak, Yordanka Gesheva, Franjo Pajrić, *Obitelj Pejačević : povijest – kultura – umjetnost*, Zagreb: Marcos Pejacsevich, vlastita naklada, 2014.; Jasminka Najcer Sabljak, „The Art Heritage of Noble Families of Slavonia and Srijem in the Context of the European Legacy”, u: *Zbornik radova III. međunarodnog znanstvenog simpozija Gospodarstvo istočne Hrvatske: vizija i razvoj*, (ur.) Anka Mašek Tonković. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Ekonomski fakultet, 2014., 553–56; Jasminka Najcer Sabljak, Silvija Lučevnjak, „Moderna umjetnost u zbirkama slavonskog plemstva”, u: *Imago, imaginatio, imaginabile : zbornik u čast Zvonka Makovića*, (ur.) Dragan Damjanović, Lovorka Magaš Bilandžić. Zagreb: Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta, 2018., 247–265.

3 J. Najcer Sabljak, S. Lučevnjak, *Likovna baština*, 2013.; Jasminka Najcer Sabljak, Silvija Lučevnjak, „Umjetničke zbirke slavonskih plemićkih obitelji”, u: *Umjetnost slavonskog plemstva : vrhunska djela europske baštine = The Art of the Slavonian Nobility : Masterpieces of European Heritage*, katalog izložbe, (ur.) Jasminka Najcer Sabljak, Silvija Lučevnjak, Valentina Galović, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2021.

4 J. Najcer Sabljak, S. Lučevnjak, *Likovna baština*, 2013., 33–37.

Portret u kontekstu plemićkih zbirki istočne Hrvatske

Bukovčev portret Teodora grofa Pejačevića možemo promatrati u kontekstu zbirke plemićkih obitelji na području istočne Hrvatske, koje sadrže nekoliko stotina identificiranih djela stranih, udomaćenih i domaćih slikara, od kojih su neka i vrhunska dostignuća europskoga slikarstva. Formiranje tih zbirki prošlo je nekoliko faza u procesu koji je trajao više od dva stoljeća, od nabave djela u centrima europske umjetnosti, najčešće u Beču, preko narudžbi od udomaćenih majstora ili majstora koji su bar neko vrijeme boravili u Slavoniji i Srijemu, do nabave umjetnina od domaćih umjetnika. Bukovčev i Crnčićev portret dio su duge tradicije naručivanja portreta glasovitih članova slavonskih plemićkih obitelji za tzv. galeriju predaka. U tim prikazima posebno značenje imaju portretne grafike s obzirom na mogućnost njihova umnažanja i diseminacije, što je za portrete toga tipa bilo važno.

Naravno, portreti su zauzimali istaknuto mjesto u zbirkama i činili njihove okosnice. Pritom se ističu portretna djela koja su imala vrlo reprezentativan oblik, u sadržajnom, tehničkom i formalnom smislu; ona su naručivana radi pokazivanja društvene moći tih obitelji te su jasno svjedočila o funkciji umjetnosti kao sredstvu samopropagande.⁵ Reprezentativni portreti članova plemićkih obitelji nastali u razdoblju od 18. do 20. stoljeća djela su naručena kod stranih slikara. Riječ je o importu stranoga portretnog slikarstva koje je naručivano u europskim gradovima i na njihovim posjedima u Njemačkoj, Italiji, Austriji. Među njima ističemo djela G. J. Melbera, L. Tocquea, E. Hochhausera, J. G. Weickerta, A. Zitterera, F. Amerlinga, C. Rahla, J. Koppaya.... Fazu naručivanja portreta kod udomaćenih slikara možemo pratiti u radionici glasovitog slikara Josipa Franje Mückea, a završnu fazu pratimo s portretima domaćih slikara V. Bukovca, M. K. Crnčića, N. Rojc, J. Bužana, M. Vanke itd.⁶

Portret je do Drugoga svjetskog rata bio dio likovne zbirke obitelji Pejačević u Našicama, koju nazivamo *našičkom zbirkom*, o čemu svjedoče sačuvane fotografije interijera njihova dvorca. (sl. 2). Upravo je ta činjenica dovela u pitanje okolnosti njegove narudžbe.⁷ Banski portreti naručeni za službene rezidencije mahom su ostajali u oficijelnim prostorima te se danas neki čuvaju u zagrebačkim muzejima, no ovaj je završio u privatnoj obiteljskoj zbirci. U trenutku nastanka Bu-

5 Jasminka Najcer Sabljak, „Portraits of Habsburg Rulers in the Aristocratic Collections of Eastern Croatia”, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 43 (2019.), 151–160.

6 J. Najcer Sabljak, S. Lučevnjak, „Moderna umjetnost”, 2018.; Jasminka Najcer Sabljak, Silvija Lučevnjak, „Povijest zbirke umjetnina obitelji Mihalović s posebnim osvrtom na djela slikara Maksimilijana Vanke”, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 45 (2021.), 221–236.

7 Dragan Damjanović, Iskra Iveljić, „Vlaho Bukovac u Zagrebu kraja 19. stoljeća – naručitelji i djela”, u: *Korijeni i krila: Vlaho Bukovac u Zagrebu, Cavtatu i Beču (1893.–1903.)*, katalog izložbe, (ur.) Petra Vugrinec et al., Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2022., 143, 145.

2. Interijer našičkog dvorca, glavni salon, detalj fotografije. Zavičajni muzej Našica, Arhiva

kovčeva portreta Teodor Pejačević bio je na položaju hrvatskog bana, nakon što je petnaest godina bio veliki župan Virovitičke županije, a ta se funkcija vremenski gotovo podudarala s njegovim predsjedanjem Društvom umjetnosti u Zagrebu. Budući da je riječ o narudžbi portreta koji je bio dar Društva umjetnosti, a ne službena, „politička” narudžba, prenesen je u obiteljski dvorac u Našicama.⁸

Portret je nakon Drugoga svjetskog rata konfiskacijom završio u osjeckom Muzeju Slavonije, a danas se čuva u Muzeju likovnih umjetnosti u Osijeku.⁹ Zanimljiva je činjenica da zasad nije poznat nijedan drugi Bukovčev portret u plemićkim zbirkama istočne Hrvatske, što ne znači da eventualnog kontakta između naručitelja s toga područja i slikara Bukovca nije bilo.¹⁰

8 Jasminka Najcer Sabljak, Silvija Lučevnjak, *A Pejacsevich család našicei ágának művészeti öröksége [The Art Heritage of the Našice Branch of the Pejačević Family]*, katalog izložbe, (ur.) Ferenc Veress. Sopron: Matica hrvatska, 2016., 5–21.

9 Renata Bošnjaković, Silvija Lučevnjak, „Danica Pinterović i Našice”, *Osječki zbornik*, 34 (2018.), 115–124.

10 Bukovčev portret bana Dragutina grofa Khuen-Hédervárya naručen je deset godina ranije kao službeni portret. Čuva se u Hrvatskom povijesnom muzeju i nikada nije bio dio likovne zbirke obitelji Khuen-Belassi u Nuštru.

Portret bana Teodora grofa Pejačevića

Teodor grof Pejačević bio je jedna od najistaknutijih ličnosti hrvatske društvene i političke scene na prijelazu 19. i 20. stoljeća. Rođen u Našicama 1855. godine, sin je Ladislava grofa Pejačevića (1824.–1901.), hrvatskoga bana, i njegove supruge Gabrijele, rođ. barunice Dory (1830.–1913.). Školovao se u Pečuhu i maturirao 1873. godine u Budimpešti, gdje je 1879. godine promoviran u doktora prava. Radio je kao službenik podžupanije u Osijeku, poslije u Zemaljskoj vladi u Zagrebu. Oženio se 1881. godine u Budimpešti Elizabetom (Lilom), rođ. barunicom Vay (1860.–1941.), s kojom je imao petero djece: Marka VI., Elemara, Teodora (Doru), Elizabetu (Lilu) i Gabrijelu.¹¹

Od 1886. do 1901. godine bio je veliki župan Virovitičke županije te kraljevskog i slobodnog grada Osijeka, predsjednik društva Casino, član Hrvatskog sabora u dvama mandatima i hrvatski ban od 1903. do 1907. godine, a nakon toga u ugarskoj vladi grofa Tisze ministar za Hrvatsku i Slavoniju od 1913. do 1917. godine. Naslijedio je od obitelji našički posjed i posjed Zombu u Mađarskoj. Početkom 20. stoljeća ubrajaio se u najimućnije slavonske zemljoposjednike. Veći dio našičkoga posjeda pretvorio je nakon Prvoga svjetskog rata u poduzeće Krndija d. d., u kojem je bio najveći dioničar. Sudjelovao je u raznim karitativnim, kulturnim, prosvjetnim i društvenim zbivanjima kao mecena te dugogodišnji predsjednik Društva umjetnosti u Zagrebu (1885.–1903.). U novopodignutoj osječkoj župnoj crkvi sv. Petra i Pavla donirao je izradu vitraja u apsidi (prizor *Isusovo uzašašće*). Utemeljio je stipendiju za glazbenike, slikare i kipare te studente medicine. Nositelj je titule carskog i kraljevskog komornika te pravog tajnog savjetnika, vitez je Malteškog reda, a 1896. godine proglašen je začasnim građaninom grada Osijeka. Odlikovan je Malim križem Kraljevskoga ugarskog ordena sv. Stjepana (Königlich Ungarischer St. Stephans-Orden), ordenom Schaumburg-Lippe te Austrijskim carskim ordenom željezne krune (Österreichisch-kaiserlicher Orden der Eisernen Krone) 1. stupnja. Umro je u Beču 1928. godine, a pokopan je u obiteljskom mauzoleju u Našicama.¹²

Na Bukovčevu portretu prikazan je do ispod koljena, kako sjedi na drvenom stolcu presvučenu tamnocrvenim baršunom. Tijelo je pozicionirano malo ulijevo, glava frontalno, prikazan je u zreloj dobi, proćelav, s uvinutim brkovima i bradom. Odjeven je u ugarsku velikašku odoru, brokatnu dolamu protkanu zlatnim koncem i gumbima ukrašenim koraljima, s mentenom izrađenim od zelenog baršuna, pod-

¹¹ Najistaknutija je Teodora (Dora) grofica Pejačević ud. von Lumbe (Budimpešta, 1885.–München, 1923.), prva hrvatska skladateljica, školovala se u Dresdenu, Münchenu, Beču i Pragu. Bila je udana za Ottomara von Lumbea (1892.–1978.), s kojim je imala sina Thea (1923.–2012.). Sahranjena je u Našicama, uz kapelu Uzašašća Gospodinova (arhitekt Herman Bollé), koja je i mauzolej obitelji Pejačević. J. Najcer Sabljak, S. Lučevnjak, *Likovna baština*, 2013., 200–201.

¹² J. Najcer Sabljak, S. Lučevnjak, *Likovna baština*, 2013., 191.

3. Plemički nakit grofa Teodora Pejačevića, posljednja četvrtina 19. st.; nakit: pozlaćena mjed, koralji, koraljne geme, emajl; kutija: drvo, koža, svila, baršun, pojas za sablju: 102,5 × 5,5 cm; čelenka: 16 × 5,5 cm, gumbi: 8 komada 2,9 × 2 cm, 10 komada 3,6 × 2,5 cm, 30 komada promjera 2,3 cm, kutija: 80 × 30 × 8 cm, sign. s unutarnje strane poklopca kutije: GRANICHSTÄDTEN TESTVÉREK / ÉKSZERÉSZEK / BUDAPEST. Zagreb, Hrvatski povijesni muzej, inv. br. HPM/PMH 26674

stavljenim smečkastim krznom, u uskim hlačama boje patlidžana izrađenim od *tusch*-sukna. Pokraj njega je kalpak s čelenkom i bijelom perjanicom, a na krilu drži položenu paradnu sablju u koricama. Magnatski nakit, pojas, lanac, čelenka te dugmad u tri veličine (ukupno 48 komada) izrađeni su od pozlaćene mjedi ukrašene koraljima i koraljnim gemama. Kompletan koraljni magnatski nakit sačuvan je u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu, s originalnom drvenom kutijom na čijem je poklopcu s unutarnje strane na svili u zlatotisku otisnuta oznaka radionice draguljara, braće Granichstädtén iz Budimpešte.¹³ (sl. 3)

Kao iznimno reprezentativan portret lik nosi tri odličja – Orden viteza Malteškog reda, Mali križ Kraljevskoga ugarskog ordena sv. Stjepana i orden Schaumburg-Lippe, a na lijevoj mu je ruci zlatni prsten ukrašen dragim kamenjem. Portret nastaje u ljetu 1903. godine u vrijeme Bukovčeva jednogodišnjeg boravka u Beču, prije trajnog preseljenja u Prag, kada je na proputovanju za Beograd, gdje je portretirao članove obitelji Karađorđević, navraćao u Zagreb uživo portretirati Teodora grofa Pejačevića. Bukovac se u Beču pripremao za samostalnu izložbu u Salonu Eugena Artina, koja je postigla uspjeh. To mu je mnogo značilo za afirmaciju u bečkoj sredini, u kojoj je planirao ostati, stoga je mnogo radio na slikarskoj izvrsnosti. U toj fazi, prema riječima najbolje poznavateljice Bukovčeva opusa Vere Kružić-Uchytíl, slikao je djela iznadprosječne likovne kvalitete, poentilističkim postupkom, suhom manirom na grubo granuliranu platnu.¹⁴ Bukovac je bio opčinjen vibracijom neoimpresionističkih platna i divizionističkom tehnikom, neke svoje slike dorađivao je nanoseći

13 Iz kompleta nedostaje lanac za menten i tri dugmeta. J. Najcer Sabljak, S. Lučevnjak, *Likovna baština*, 2013., 250–251; Nediljka Prlj Šimić, Katarina Krizmanić, Irena Grbac, *Koralj izvađen iz mora*, katalog izložbe. Zagreb: Hrvatski prirodoslovni muzej, 2018., 72.

14 Vera Kružić-Uchytíl, *Vlaho Bukovac: život i djelo 1855.–1922.*, Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2005., 255.

površinske točkice ili je slikao već obrađene motive novom tehnikom koju je u potpunosti usvojio u tzv. praškoj fazi. Portret Teodora Pejačevića prema dosadašnjim istraživanjima posljednje je Bukovčevu djelo naslikano u Zagrebu iz njegove poentilističke faze, nastalo u vrijeme tzv. bečkog intermea. Poteze kistom nanosio je u obliku crtica, specifične prigušene i treperave atmosfere, uz odsutnost jake kolorističke intonacije koja je zagasitocrvenog i toplosmećkastog tonaliteta te konture lika koja se u donjem dijelu mekano gubi i stapa s pozadinom. Bukovac je postavio banov lik u polusvjetlo koje se širi iz donjega lijevog kuta, gdje je postavljen kalpak s perjanicom. Izrazio je dobro slikana anatomija lika, u kojoj dolazi do izražaja inkarnat, posebno svijetlih ruku, meko postavljenih na krilo. Bukovac je posebnu pozornost posvetio intonaciji odjeće, koju je s finim osjećajem za boju i potez diferencirao u jasno prepoznatljiv baršun, brokat, krzno i *tusch*. Upravo bogatstvo odjeće i minuciozno izveden koraljni magnatski nakit s posebnim naglaskom na odličja donose dah plemićke otmjenosti koja izdvaja taj portret od ostalih u bogatom Bukovčevu opusu, kao i u opusu Mencija Klementa Crnčića, koji je izradio bakropis prema tom portretu.

Okolnosti narudžbi portreta za osječko društvo Casino

Teodor grof Pejačević, kako je već navedeno, bio je od 1886. do 1901. veliki župan Županije virovitičke te kraljevskog i slobodnog grada Osijeka, kao i član društva Casino u Osijeku.¹⁵ Tadašnji županov tajnik Levin pl. Chavrak (1852.–1913.), nakon Teodora župan Virovitičke županije, bio je 1895. godine u pregovorima o mogućem Bukovčevu portretiranju Teodora Pejačevića u ime društva Casino.¹⁶ O zanimljivoj povijesti narudžbe svjedoči arhivska dokumentacija, odnosno pismo Levina pl. Chavraka Bukovcu.

Na omotnici: „Blagorodni gospodin / Vlaho Bukovac / akadem. slikar / Zagreb”

Pismo: „Blagorodni gospodine! / Prema zaključku ovdašnjeg / društva 'Kasino' čast mi je naj / uljudniji upit postaviti da li ste / na koje uvjete bila bi voljna / Vaša Blagorodnost pristati / u naravnoj veličini Društenog / predsjednika, presv. g. vel. župa= / na Dr Theodora grofa

¹⁵ Osječko gornjogradsko društvo Casino (Essek-Oberstädter Casino-Vereines) osnovano je 1855., a djelovalo je do 1944. godine. U njemu se okupljalo najbogatije građanstvo, domicilno plemstvo i tvrđavski časnici. Djelovalo je kao kavana i čitaonica knjiga i dnevnog tiska uz organizaciju različitih predstava i balova te kao dioničko društvo koje je izgradilo zgradu kasina i kazališta. Neko vrijeme predsjednik društva bio je Adolf grof Pejačević, dopredsjednik Hugo Marinović, a tajnik Antun Lay. Tone Papić, Božica Valenčić, *Hrvatsko narodno kazalište: povijest zgrade*, Osijek, 2018., 14–15.

¹⁶ Damir Agičić, „Čavrak Letovanički, Levin”, u: *Hrvatski biografski leksikon*, mrežno izdanje <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3953> [18. kolovoza 2022.].

Pejacsevicha (u magnatskom odijelu; ciela figu = / ra) ? – / Iščekuju-
ći cijenjenu obavjest / bilježim se odličnim veleštovanjem / u Osie-
ku 3. svibnja 1895 / Levin Chavrak / podžupan županije / virovitič-
ke.”¹⁷

Do realizacije te akvizicije nije došlo, nije nam poznato zašto. Bu-
dući da je bila riječ o narudžbi portreta u cijeloj figuri, postavlja se pi-
tanje cijene njegove izvedbe, koja je zasigurno bila vrtoglavo visoka,
što možemo vidjeti iz nekih službenih narudžbi koje su iznosile kao
jednogodišnja plaća visokopozicioniranih dužnosnika ili arhitekta-
ta.¹⁸ Portret u cijeloj figuri dvije je godine poslije, 1897., zasigurno
mnogo povoljnije izveo domaći, osječki slikar Dimitrije Marković
(1853.–1919.).¹⁹ Prikazao je Teodora Pejačevića u interijeru, pokraj
stola, odjevena u ugarsku velikašku galu s tirkiznim, filigranski izra-
đenim magnatskim nakitom te kalpakom s čelenkom.²⁰ Prema tom
portretu isti je slikar izradio nešto skromniju dopojasnu inačicu
1902. godine.²¹ Riječ je o portretima slikanim u maniri tradicionalno-
ga akademskog realizma, tamne pozadine, krute izvedbe, u sme-
đe-crvenoj gami boja, što je u suprotnosti s kasnijom izvedbom Bu-
kovčeva portreta.²²

¹⁷ Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zbirka Baltazara Bogišića, Pismo Chavraka Levina Vlaha Bukovcu. Zahvaljujem kolegici Luciji Vuković na pomoći u pronalasku građe.

¹⁸ V. Kružić-Uchytel, *Vlaho Bukovac*, 2005., 102. Prema tom izvoru cijene nekih Bukovčevih slika bile su: *Dubravka* 3.000 for., *Živio kralj* 3.000 for., *Portret bana Khuen-Héderváryja* 1.000 for., *Portret bana Pejačevića* 1.000 for., *Portret Kršnjavoga* 500 for., *Portret Franje Josipa* 5.000 for., zastor HNK-a 6.000 for. Iako je Kršnjavijev portret većih dimenzija (142 x 92 cm) od Teodorova (120 x 80 cm), prema tim podacima plaćen je upola manje. Možda je riječ o pogrešci, jer je 1900. došlo do promjene valute i vrijednosti novca (iz forinta u krune), pa i do zabune u navođenju cijena slika.

¹⁹ Dimitrije Marković (Rijeka, 1853.–Zagreb, 1919.), slikar i pedagog. U Rijeci je završio šest razreda Realne gimnazije, a dalje se školuje u Križevcima. Dobiva stipendiju za Umjetničko-obrtnu školu u Beču i boravi neko vrijeme na Kraljevskoj akademiji risarskih umjetnosti u Firenci. Došao je u Osijek 1879. kao učitelj crtanja u Kraljevsku realnu gimnaziju, na kojoj je reafirmirao predmet crtanja u tradiciji osječke crtačke škole. Izlagao je u Zagrebu i Osijeku, a njegovi radovi nailaze na dobar odjek kod građanstva. Gradska uprava Osijeka naručila je 1896. od njega portrete 14 župana (od 1809. godine). Bavio se i restauracijom slika, a slikarstvo mu je u duhu akademskog realizma, strogog crteža i čvrstih formi, uz bogat tonski kolorit. Branka Balen, *Dimitrije Marković*, Osijek: Galerija likovnih umjetnosti, 1990.

²⁰ Dimitrije Marković (1853.–1919.), *Teodor grof Pejačević*, 1897., ulje na platnu, 233 x 151 cm, originalni okvir, sign. d. d.: Prof. D. Marković, MLU, S-426, predalo Kazalište u Osijeku 1948.

²¹ Dimitrije Marković (1853.–1919.), *Teodor grof Pejačević*, 1902., ulje na platnu, 90 x 72 cm, sign. d. g.: Prof. D. Marković 1902., l. g. grb obitelji Pejačević, l. g. natpis: D. U. L THEODORUS-COMES PEJACSEVICH / DE VERÖCZE / SUPREMUS COMES IGL. CMS de VERÖCZE / LIB. REGQ. CIVITATIS OSIEKIENSIS / MDCCCLXXXV-MDCCCL, MLU, S-225, preuzeto iz nepoznatog izvora, prije 1941.

²² J. Najcer Sabljak, S. Lučevnjak, *Likovna baština*, 2013., 191.

Iz Bukovčeva opusa možemo vidjeti da je izveo u cijeloj figuri (274 x 184 cm) cara Franju Josipa godinu poslije, 1896. – jedan portret za Hrvatski sabor, za koji je dobio izdašnih 5000 forinti, a dodatnih 2000 forinti za drugu varijantu portreta za Dalmatinski sabor, ukupno 7000 forinti.²³ Ti nam iznosi govore o visokoj cijeni narudžbe Bukovčevih portreta. Portret Teodora Pejačevića dimenzija 120 x 80 cm stajao je 1000 kruna, kao i portret Izidora Kršnjavoga, koji je izveo 1895. godine za 500 forinti, odnosno 1000 kruna. Kao Teodorov portret, i Kršnjavijev je završio u obiteljskoj ostavštini, te s njom ušao u fundus Zavičajnog muzeja u Našicama, odnosno oba portreta završila su u slavanskim muzejima. Može se pretpostaviti da je i Kršnjavijev portret, poput Teodorova, naručen posredovanjem Društva umjetnosti. Za portret Izidora Kršnjavoga Bukovcu je poslužio fotografski predložak koji prikazuje dolazak cara Franje Josipa u Zagreb 16. listopada 1895., kada su mu pripremili svečanost za otvaranje nove zgrade HNK-a i Školskog foruma.²⁴ Predložak je vidljiv po stavu, držanju ruku i paradne sablje; Kršnjavi je prikazan na neutralnoj pozadini do malo ispod koljena, ne u cijeloj figuri kao na fotografiji. Bukovčev portret Kršnjavoga, naručen samo nekoliko godina ranije, svjedoči o nizu reprezentativnih narudžbi i dobroj suradnji Bukovca i Kršnjavoga kao tajnika Društva umjetnosti, bez obzira na antagonizme koji su vladali u umjetničkim krugovima, a osobito na relaciji Kršnjavi – Bukovac, što se navodi kao jedan od razloga Bukovčeva odlaska iz Zagreba u Beč, a potom u Prag.²⁵

²³ Dragan Damjanović, Iskra Iveljić, „Vlaho Bukovac u Zagrebu“, 2022., 135.

²⁴ Prema fotografijama careva boravka u Zagrebu nastala je heliogravura i crtež mađarskog umjetnika Artúra Lajosa Halmija (1866.–1939.) na kojoj je prikazan car s protokolarnim gostima i špalirom djece. Car stoji u gala uniformi, jasno se prepoznaje Kršnjavi, s paradnom sabljom desno od cara, a u oštrm desnom profilu lijevo od cara je ban Khuen-Héderváry. Sličan je prikaz prema narudžbi Izidora Kršnjavoga Bukovac izveo u tzv. Zlatnoj dvorani Odjela za bogoštovlje i nastavu (danas Hrvatski institut za povijest) u Zagrebu (slika *Živio kralj*, 1896.), a Kršnjaviju je po Halmijevom predlošku izveo portret (danas u fundusu Zavičajnog muzeja Našice), prikazujući ga na vrhuncu njegova političkog djelovanja. *Alamy Stock Foto*, mrežna stranica, <https://www.alamy.de/hommage-der-schulkinder-in-zagreb-1895-heimsuchung-kaiser-franz-joseph-i-in-zagreb-zagreb-kroatien-vom-13-16-oktober-1895-hommage-prozession-der-schulkinder-in-der-ocassion-der-grundstein-des-neuen-sekundaren-schulgebauten-in-zagreb-am-16-10-1895-kaiser-franz-joseph-in-galauniform-eines-kaiserlichen-und-koniglichen-feldmarschall-in-ungarischen-einstellung-anstrich-in-grau-mit-highlights-in-weiss-grisaille-malerei-von-arthur-lajos-halmi-halmi-unterzeichnet-ol-auf-leinwand-in-passepartout-umrandet-vorlage-fur-fotogravur-additional-rights-clearance-info-not-available-image256273870.html>. [18. kolovoza 2022.].

²⁵ Irena Kraševac, „Od Društva umjetnosti do Društva umjetnika – prvih sedam desetljeća djelovanja (1868.–1938.)“, u: *150 godina Hrvatskog društva likovnih umjetnika : umjetnost i institucija*, (ur.) Irena Kraševac, Zagreb: Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, Institut za povijest umjetnosti, 2018., 118.

Društvo umjetnosti i Izidor Kršnjavi – narudžba i realizacija banova portreta

Okolnosti nove narudžbe Teodorova portreta od Vlahe Bukovca sada su nam potpuno poznate. Istraživanjem arhive Društva umjetnosti pronađeni su podaci koji na proces nastanka portreta bacaju jasno svjetlo. Kao i u slučaju prethodne inicijative, portret nije naručio sam Teodor grof Pejačević, već Društvo umjetnosti, kojemu je Pejačević bio na čelu dvadeset godina. U vrijeme Kršnjavijeva ministarskog mandata u Odjelu za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade, Teodor Pejačević preuzima predsjedanje Društvom, a njegova supruga Elizabeta (Lila) preuzima pokroviteljstvo te potiče otkup djela na izložbama. Tako je njezin angažman bio usmjeren na zagrebačke umjetničke krugove i potpore umjetnicima, kojima su dodjeljivane stipendije, naručivana i otkupljivana djela itd.²⁶

S dolaskom na bansku stolicu Teodor 29. lipnja 1903. odstupa s mjesta predsjednika Društva, a ono mu se za angažman želi odužiti velikodušnom gestom, narudžbom portreta kod slavnoga portretista elitnih krugova, bogatoga građanstva i plemstva, Vlahe Bukovca. Naravno, u cijelom procesu izbora umjetnika sigurno je presudnu riječ imao Izidor Kršnjavi kao dugogodišnji tajnik Društva umjetnosti i njegov stvarni *spiritus movens*, a ne smijemo zaboraviti ni činjenicu da obojica dolaze iz istoga mjesta i veže ih međusobno uvažavanje. Naime, Kršnjavi je rođen u Našicama, sjedištu našičke grane obitelji Pejačević, kojoj pripada i Teodor grof Pejačević.

Sačuvana dokumentacija precizira da je slika nastajala tijekom ljeta 1903. godine; budući da je Teodor potkraj lipnja preuzeo bansku funkciju, bilo je dovoljno vremena za narudžbu portreta i njegovu realizaciju.²⁷ Kako sam Bukovac navodi u svome dnevniku, koji se čuva u privatnom vlasništvu: „U Hrvatskoj dodje nova era za Bana jer Khuen Hedervary otide a dodje Pejačević grof tako i tamo bješe pozvan od društva umjetnosti da izradim sliku novog bana...”²⁸

Iz Bukovčeva dnevnika i iz novinskih članaka iščitavamo kako Bukovac u kolovozu 1903. godine nastavlja slikati započeti portret, ulje na platnu dimenzija 120 x 80 cm, za koji mu Teodor Pejačević još nekoliko puta pozira, a istovremeno je već naručena i grafika s

26 I. Kraševac, „Od Društva umjetnosti”, 2018., 109, 123; J. Najcer Sabljak, S. Lučevnjak, „Umjetničke zbirke”, 2021., 111; Jasminka Najcer Sabljak, „Bakrorezi i bakropisi iz plemićkih zbirki Slavonije i Srijema”, katalog izložbe, Osijek: Muzej likovnih umjetnosti, 2015., 76–77.

27 (-), „Ein Porträt des Banus”, *Die Frau*, (30. kolovoza 1903.), 9.

28 Dragan Damjanović, Iskra Iveljić, „Vlaho Bukovac u Zagrebu kraja 19. stoljeća – naručitelji i djela”, u: *Korijeni i krila: Vlaho Bukovac u Zagrebu, Cavtatu i Beču, 1893.–1903.*, katalog izložbe, (ur.) Petra Vugrinec et al., Zagreb: Galerija Klovičevi dvori, 2022., 117–151. Zahvaljujem kolegici Luciji Vuković na poslanom navodu iz Bukovčeva dnevnika.

njegovim likom.²⁹ Portret je završen potkraj kolovoza jer Bukovac pri povratku iz Beograda prima 1000 kruna za izvedenu sliku; novac mu je isplaćen 1. rujna 1903. godine. Riječ je o dosta visokoj cijeni, koju plaćaju Društvo umjetnosti i Izidor Kršnjavi kao njegov novi predsjednik.³⁰ Priznanicu za primljeni novac potpisao je Vlaho Bukovac, a druga osoba, što vidimo prema rukopisu, napisala je tekst o isplati u ime Društva umjetnosti. (sl. 7)

Bakropis Mencija Klementa Crnčića

Usporedo s realizacijom Bukovčeva portreta naručuje se bakropis prema tom portretu od Mencija Klementa Crnčića (1865.–1930.).³¹ (sl. 4) Društvo umjetnosti, naime, naručuje kao poklon svojim članovima grafiku koja je izrađena i za ljubitelje umjetnosti, no Kršnjavi se u svojim novinskim tekstovima osvrće na malu nakladu bakropisa jer, prema njegovim riječima, nema interesa za umjetnost.³² U Hrvatskom državnom arhivu postoji sačuvana potvrda o isplati, tzv. namiri, Crnčićeve grafike: „Dokument, 11. x. 1903. Namira / vrhu kr 500 slovom pet stotina kruna / koje je niže potpisani primio iz blagajne / društva umjetnosti za izradbu radirunga / bana Pejačevića. / Zagreb 11. x. 903. / kr. 500 / Na isplatu / Kršnjavi / Menci Cl. Crnčić.”³³

Na osnovi priznanice vidljivo je da je Crnčić primio 500 kruna. U dokumentu se iščitavaju tri rukopisa: osobe koja je sastavljala priznanicu, potpisan je i autor Crnčić, a na njemu je i Kršnjavijev potpis u ime Društva umjetnosti. U tekstu je terminom *radirung* jasno označena grafička tehnika u kojoj je izrađeno djelo. Znači, Crnčić je imao otprilike mjesec i pol nakon što je Bukovac dobio novac da završi svoj rad. U novinskim člancima toga vremena možemo pratiti i izvješća o nastanku portreta i njegove grafičke kopije, zrelog i samostalnog grafičkog ostvarenja. Izidor Kršnjavi u tekstu „Naša umjetnost” u *Narodnim novinama* izvještava o izložbama Društva umjetnosti u Pragu i Zagrebu te opisuje majstorski izveden portret Teodora Pejačevića, u kojem je Bukovac ponovno pokazao snagu velikog talenta, prema kojemu je Crnčić majstorski izveo kopiju,

29 (-) „Banova slika – po Bukovčevu portretu Crnčić radi bakrorez”, *Narodne novine*, 194 (27. kolovoza 1903.), 2; (-) „Ein Porträt des Banus”, 1903., 9.

30 Hrvatski državni arhiv, Arhivski fond Hrvatskog društva likovnih umjetnika, Pisma Vlahe Bukovca 1894.–1907., HR-HDA-1979, HDLU, kut. 4. Zahvaljujem dr. sc. Ireni Kraševac na ustupljenim podacima.

31 U hrvatskim muzejskim institucijama pronašli smo nekoliko otisaka ovoga bakropisa Mencija Klementa Crnčića (prema portretu Vlahe Bukovca), npr. u Zavičajnom muzeju Našice (510:NŠC-1731), u Hrvatskom povijesnom muzeju (HPM/PMH 26.771 i HPM/PMH 15.419).

32 Izidor Kršnjavi „Naša umjetnost – Izložba društva umjetnosti u Pragu i u Zagrebu – Emanuel Vidović – Banov portret od Bukovca i Crnčića”, *Narodne novine* (14. studenoga 1903.), 1.

33 Hrvatski državni arhiv, Arhivski fond Hrvatskog društva likovnih umjetnika, Pisma Vlahe Bukovca 1894.–1907., HR-HDA-1979, HDLU, kut. 4.

unijevši i svoje shvaćanje u djelo koje je postalo „remek djelo dvaju naših umjetnika”.³⁴ Pronađen je i podatak da je bakropis prodavan za 10 kruna po komadu, a jedan je njegov otisak bio izložen u knjižari g. Trpinca u Zagrebu, gdje se prodavao i mogao naručiti, te je izazvao velik interes i opće priznanje ljubitelja umjetnosti.³⁵

4. Menci Klement Crnčić prema Vlasi Bukovcu, *Teodor grof Pejačević*, 1903. bakropis, 525 × 360 / 680 × 490 mm, sign. d. d. ispod prikaza: *M. Cl. Crnčić*. Našice, Zavičani muzej Našice, inv. br. ZMN (510: NŠC-1731)

³⁴ Izidor Kršnjavi, „Naša umjetnost”, 1903., 1.

³⁵ (-) „Nova banova slika (od Bukovca)”, *Narodne novine*, 237 (17. listopada 1903.). 3. Zahvaljujem dr. sc. Marini Vinaj iz Muzeja Slavonije na pomoći u pretraživanju novinskih članaka.

Elizabeta (Lila) grofica Pejačević u portretnom pandanu Naste Rojc

Nakon narudžbe Teodorova portreta razmišljalo se i o narudžbi portretnog pandana njegove supruge Elizabete (Lile) grofice Pejačević. Kako je Vlaho Bukovac otišao trajno iz Beča u Prag i nije više bio djelatatan u Hrvatskoj, nije se njemu mogla povjeriti ta narudžba, stoga se povjerava hrvatskoj slikarici Nasti Rojc (1883.–1964.), koja je portret naslikala prema fotografskom predlošku u dimenzijama portreta njezina supruge.³⁶(sl. 5 i 6)

5. Nasta Rojc, *Elizabeta (Lila) grofica Pejačević*, poslije 1903., ulje na platnu, 120 × 80 cm, sign. l. d.: *NR*. Osijek, Muzej likovinih umjetnosti, inv. br. MLU, S-384

6. Fotografija Elizabete (Lile) Pejačević uz članak „Grof Teodor Pejačević, Hrvatsko, slavonsko, dalmatinski ban“, *Vasárnapi Ujság*, Budimpešta, 28 (12. srpnja 1903.), 454.

Postoje indicije o povezanosti Naste Rojc s Lilom Pejačević, Maksimilijanom Vankom te Verom pl. Podrinskom, a narudžbu Lilina reprezentativnog portreta moramo sagledati u svjetlu činjenice da je tih godina Nasta Rojc izlagala u Umjetničkom paviljonu na izložbama Društva umjetnosti, kojemu je pokroviteljica bila upravo Lila grofica Pejačević.³⁷ Elizabeta grofica Pejačević, rođ. barunica Vay, potječe iz vrlo ugledne mađarske obitelji. Rođena je 1860. godine na obiteljskom imanju Also-Zsolcza u Mađarskoj. Udala se 1881. godine u Budimpešti za Teodora grofa Pejačevića. Bila je poznata po glazbenom talentu, a javno je nastupala kao pijanistica i sopranistica, najčešće u dobrotvorne svrhe. Priređivala je koncerte i svečanosti u Našicama. Bila je pokroviteljica Hrvatskoga glazbenog zavoda i Društva umjetnosti u Zagrebu. Nosila je titulu zvjezdokrsne gospođe i dvorske dame. Odlikovana je Elizabetinim redom (Österreichisch-ungarischer Elisabeth-Orden) I. reda. Neposredno prije smrti konvertirala je s protestantske na katoličku vjeru. Umrula je 1941. godine u Našicama, gdje je i pokopana u obiteljskom mauzoleju.³⁸ Na portretu je, kao i Teodor Pejačević, prikazana do ispod koljena. Sjedi, gotovo frontalno, okrenuta malo udesno.³⁹ Smeđa kosa oblikovana je u visoku frizuru, s uvojcima izvučenim na čelo, ukrašena bisernom dijamantom na vrhu glave i nizovima na kosi. Izražajne i prodorne plavo-ljubičaste oči, lukovi jakih obrva i rumene usne odaju ženu jakih karakternih osobina. Uz vrat je gusto nanizana osmoredna biserna ogrlica. Odjevena je u svileni zlatno-žutu višeslojnu haljinu u kombinaciji s tamnocrvenim baršunastim steznikom povezanim križanim nizovima bisera, s visoko podignutim ovratnikom i dugim rukavima ukrašenima čipkom i zlatovezom. Na desnoj ruci nosi zlatni sat, a u lijevoj drži lepezu. Glavom blago nagnutom ulijevo naslanja se bradom na prste desne ruke, koju je savinula u laktu. Portret Lile grofice Pejačević izvanredan je prikaz tadašnjeg plemićkog društva, prikaz plemićke elite i moći sa svim skupocjenostima i simbolima prestiža: biseri, baršun, svila, sat, lepeza. Nasta Rojc posebnom je ekspresivnošću poteza, naglašenim koloritom i secesijskom dekorativnošću odjeće i nakita prikazala ženu osebuje ličnosti, koja je u povijesti obitelji Pejačević odigrala vrlo važnu ulogu kao majka, supruga, pokroviteljica, donatorica...⁴⁰

36 J. Najcer Sabljak, S. Lučevnjak, „Umjetničke zbirke“, 2021., 95, 97.

37 J. Najcer Sabljak, S. Lučevnjak, „Povijest zbirke umjetnina obitelji Mihalović“, 2021., 228.

38 J. Najcer Sabljak, S. Lučevnjak, *Likovna baština*, 2013., 191.

39 Još jedan njezin portret, izrađen prema fotografiji, rad je osječkog slikara Gustava Kaltneckera, a nalazi se u fundusu MLU-a u Osijeku. Grofica je portretirana u mađarskoj narodnoj nošnji. Gustav Kaltnecker, *Elizabeta (Lila) grofica Pejačević*, oko 1900., ulje na platnu, 73,7 x 57,6 cm, sign. l. d.: Gustav Kaltnecker, MLU, S-111.

40 J. Najcer Sabljak, S. Lučevnjak, „Umjetničke zbirke“, 2021., 95.

Sudbina portreta nakon Drugoga svjetskog rata

Portret Teodora grofa Pejačevića prije Drugoga svjetskog rata u sklopu obiteljske zbirke krasio je salón našičkog Velikog dvorca, a danas se čuva u Muzeju likovnih umjetnosti u Osijeku.⁴¹

Ostale umjetnine, njih osamdesetak, među kojima i portret Lile grofice Pejačević Naste Rojc, činile su vrijednu likovnu zbirku stvaranu od sredine 18. stoljeća do Drugoga svjetskog rata te su dijelile sudbinu konfiskacije i dislokacije umjetničkih djela. Sudbina ovoga portreta, kao i ostalih umjetnina unutar zbirke, tijekom Drugoga svjetskog rata bila je jako neizvjesna, no za razliku od nekih likovnih zbirki s ovog područja koje su samo djelomično sačuvane (npr. Odescalchi–Ilok, Khuen–Nuštar, Adamović–Čepin...), našička zbirka gotovo je u cijelosti sačuvana zahvaljujući članovima obitelji, ali i muzealcima i predstavnicima osječkog muzeja.⁴² Posljednji je vlasnik našičkoga posjeda, Petar grof Pejačević (1908.–1987.), 1944. godine, u skladu s odredbama vlasti NDH, pohranio u Gradsku štedionicu u Osijeku najvrednije umjetnine iz obiteljske zbirke – oko 40 umjetničkih djela (pretežno portreta), a među njima su se našli Bukovčev portret Teodora grofa Pejačevića i portret Elizabete grofice Pejačević Naste Rojc.⁴³ Umjetnine su nakon rata pohranjene u Muzeju Slavonije, a osnutkom Galerije likovnih umjetnosti (danas Muzeja likovnih umjetnosti) postale su sastavni dio njezina fundusa. U inventarnim knjigama te su umjetnine uvedene kao „poklon obitelji Pejačević”.

Dio manje vrijednih umjetnina i namještaj potkraj rata, nakon što je obitelj Pejačević napustila dvorce, preuzela je vojska i prenijela u skladište na obiteljsko dobro u neposrednoj blizini Našica.⁴⁴ Dio je ostao u dvorcu i te su umjetnine ušle u osječke muzejske funduse konfiskacijom, odnosno posredovanjem KOMZA-e. U kasnu jesen 1945. godine Našice je posjetila dr. sc. Danica Pinterović, kustosica Državnoga muzeja u Osijeku i ovlaštena predstavница KOMZA-e, zadužena za spašavanje preostalog kulturno-povijesnog materijala iz slavonskih plemićkih dvoraca.⁴⁵ Nakon terenskoga rada u Našicama i prijevoza umjetnina koje su preostale iz dvoraca, kao i predmeta primijenjene umjetnosti, Danica Pinterović je inventarizirala građu za fundus osječkog muzeja, kojemu je ta građa bila dodijeljena u vlasništvo. Upravo zahvaljujući njezinu upornom radu prikupljen je, popisani

41 Umjetnina na fotografiji imala je izvorno drugačiji stilski okvir. Današnji je okvir bogato profiliran i pozlaćen.

42 J. Najcer Sabljak, S. Lučevnjak, *Likovna baština*, 2013., 33–35.

43 Crnčićeva grafika s Teodorovim likom nije bila dio konfiscirane mase umjetnina, stoga nije dio fundusa osječkih muzeja, u kojima se nalazi najveći dio pohranjenih predmeta iz našičke zbirke.

44 Marcos Pejacsevich, *Memoari iz Starog i Novog svijeta*, (ur.) Damir Agićić, Zagreb: Srednja Europa, 2021., 26.

45 R. Bošnjaković, S. Lučevnjak, „Danica Pinterović”, 2018., 115–124.

46 Igor Borozan, *Artistic transformation of Vlaho Bukovac in the Context of European Painting*, Belgrade: Serbian Academy of Sciences and Arts, 2020., 224, 225.

Primio na izgradnju stolu
bana grofa Peraičevića goto,
uht. Pismu Kruna —
(K 1000). —

Zagreb, 1. rujna 1903.

Stanko Kruna

7. Potvrda izdana
Vlahi Bukovcu
za portret bana
Teodora Pejačevića,
HR-HDA-1979,
HDLU, kut. 4.

i uspješno evakuiran u Osijek znatan broj predmeta umjetničke i kulturno-povijesne vrijednosti, što je dovelo 1954. godine do odvajanja likovne zbirke i osnivanja Galerije slika (danas Muzeja likovnih umjetnosti). Tom je prilikom manji dio likovne građe, vjerojatno za potrebe dekoracije muzejskih prostora, ostao u Muzeju Slavonije. Portreti Teodora i Lile Pejačević među vrednijim su umjetninama u fundusu Muzeja likovnih umjetnosti, stoga su neko vrijeme bili dio stalnog postava, kao i monografskih i tematskih izložbi muzeja.

Zaključno

Od ideje nastanka banova portreta do realizacije grafičke inačice i pandan-portreta njegove supruge Lile grofice Pejačević, kao dugogodišnjih predstavnika, mecena i dobrotvora Društva umjetnosti, prošlo je vrlo kratko vrijeme u kojemu su nastala vrijedna djela hrvatske moderne umjetnosti samog početka 20. stoljeća. Riječ je bila o pokušaju narudžbe reprezentativnog portreta od Vlahe Bukovca za potrebe osječkih društvenih prostora. Do realizacije portreta tada nije došlo, izveo ga je dvije godine poslije osječki slikar Dimitrije Marković. Bukovac je naslikao Teodorov portret u ljeto 1903. godine, a prema Bukovčevu portretu u roku od mjesec dana Menci Klement Crnić izradio je bakropis i oba djela zauzimaju važno mjesto u povijesti hrvatske portretistike. Znamenita hrvatska slikarica Nasta Rojc naslikala je prema fotografskom predlošku Lilu groficu Pejačević kao pandan Bukovčevu portretu njezina supruge.

Važnost je narudžbe Teodorova portreta i u činjenici da je on posljednje djelo Vlahe Bukovca naslikano prije odlaska u Prag, odnosno trajnog preseljenja u inozemstvo. Počinje novo razdoblje u njegovu stvaralaštvu, a tim portretom Bukovac zatvara tematski opus portreta pripadnika visokoga hrvatskog društva. Od tada više ne portretira hrvatsku elitu, odnosno prestaje njegov status vodećeg slikara uglednika koji je stekao slikajući u Zagrebu predstavnike kulturne elite, starog plemstva, političare te predstavnike novoformirane elite industrijalaca.⁴⁶ Prema Bukovčevim riječima: „Izraditi dobar portret je vrhunac slikareva umijeća, to ne znači samo dobro vidjeti već i razumjeti onog, koji pred tobom stoji... poteškoća nije u crtanju, ni u bojama već u pravom i nepogrešivom gledanju.”⁴⁷ Upravo tako – nepogrešivim gledanjem – Bukovac je prikazao raskoš plemićkog duha, bana u njegovoj reprezentativnosti i moći, na vrhuncu slave, na kojem je tada bio i sam Bukovac.

47 V. Kružić-Uchytil, *Vlaho Bukovac*, 2005., 95; V. Bukovac, *Moj život*, 1918., 138.